

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Sedaj pogledjmo, kako se je razvijal naš problem mejâ na zapadu in kako so bili orijentirani primorski Slovenci v političnem pogledu. Tudi ne bo odveč, ako obudimo spomine na njihovo politično organizacijo in njihova politična in gospodarska stremjenja pred vojno.

Ko govorim o primorskih Slovencih, imam pred očmi predvsem bivše primorske avstrijske dežele, to je Goriško, Trst z okolico in Istro. Slednja je samo deloma slovenska, večina njenega teritorija je naseljena s Hrvati. Slovenci in Hrvati so v Istri nastopali skupno, politično in gospodarsko, kar sta potrjevala tudi njihov skupni nastop in skupno delo v istrskem deželnem zboru. Nacijonalno orijentirano slovensko-hrvatsko ljudstvo je imelo na Primorskem štiri politične stranke: Narodno-napredno ali liberalno stranko na Goriškem, slovensko klerikalno stranko prav tako na Goriškem, v Trstu in okolici je pa imelo slovensko politično vodstvo v rokah društvo „Edinost“. V tem društvu so se združevali Slovenci naprednega in konservativnega mišljenja brez ozira na svoja medsebojna socijalna in ekonomska nasprotstva. V Istri je politično društvo „Edinost“ sodelovalo z istrskim hrvatskim nacijonalnim vodstvom, kakor že povedano. Na Goriškem se je vodil med narodno napredno in slovensko klerikalno stranko oster politični in osebni boj po vzorcu liberalno-klerikalnega boja na sosednjem Kranjskem. V bistvu sta bili te dve stranki napram socijalnim in gospodarskim problemom enako konservativni in nesodobni. Slovensko ljudstvo s tema dvema strankama ni bilo zadovoljno, zlasti mali kmetje ne, ki so tam močno povezani z delavci. Zato je na Goriškem tik pred vojno nastalo močno agrarno gibanje, ki se je tudi politično samostojno organiziralo v posebni agrarni stranki malih kmetov in poljedelskih delavcev ter je pri deželnih volitvah na presenečenje vseh takozvanih „narodnjakov“ liberalne in klerikalne barve doseglo znaten uspeh. To gibanje je kmalu zopet zato-nilo radi oportunistične politike intelektualnih voditeljev tega pokreta.

Poleg teh strank in političnih organizacij pa je bilo v Primorju precej močno delavsko socijalistično gibanje. Slovenski socijalisti so imeli skupno in enotno politično vodstvo, kar jim je zelo dobro služilo. V splošnem je bilo slovensko ljudstvo na Primorskem neprimerno bolj zavedno kot koroški Slovenci. Lahko rečem, da je v tem pogledu primerjava nemogoča. V Trstu in v Gorici so Slovenci politično hitro napredovali. V Gorici se je splošno pričakovalo, da bo že v doglednem času dobil mestni svet goriški slovensko večino. Tudi v Trstu samem in v njegovih predmestjih so slovenski glasovi pri slehernih državnih in občinskih volitvah stalno naraščali. Slovensko časopisje vseh političnih smeri je bilo dobro razvito, ker je primorsko

Ljudstvo rado čitalo in so bili tudi politični shodi vedno dobro obiskovani. Razen na Goriškem močni kranjski klerikalizem ni mogel prodreti nikjer. Politični boj slovenskih narodnih strank je šel predvsem proti italijanskemu nacijonalizmu in gospodarski hegemoniji italijanskega meščanstva. V teh bojih, ki niso bili lahki spricho omahujoče in nedosledne notranje politike avstrijske vlade v primorskih deželah, se je zlasti krepila narodna zavest med kmečkim ljudstvom in srednjimi sloji v Trstu in v Istri. Pri tem pa so se zanemarjali interesi slovenskega in hrvatskega delavstva in njegovih socialno-gospodarskih teženj. Da se ohrani enotnost slovenskega gibanja, so tamošnji vodilni politiki odločno odklanjali vsak poizkus liberalnih in klerikalnih elementov, da bi politično uveljavljali svoja svetovna naziranja po kranjskem vzorcu. Radi teh razmer so bila tla za socialistično gibanje med slovenskim delavstvom precej ugodna in se je to gibanje tako zelo širilo, da je bilo končno narodni stranki potrebno ustanoviti posebno nacijonalno delavsko organizacijo. Naloga te organizacije je bila zlasti, ščititi domače slovensko delavstvo proti zaščiti, ki jo je uživalo domače italijansko delavstvo in delavstvo iz kraljevine Italije, ki je prihajalo v Trst in druga primorska mesta. Gesla te narodne slovenske organizacije so našla prilično velik odmev med slovenskim delavstvom, zlasti v Trstu. To organizacijo je vodil odvetnik dr. Josip Mandič, ki se je po vojni za stalno izselil na Češko.

Goriško liberalno stranko je vodil pred vojno predvsem Andrej Gaberšček. Nekaj časa mu je drugoval odvetnik dr. Henrik Tuma, ki pa je pozneje prestopil k socialistom. Klerikalce pa je na Goriškem organiziral in politično vodil duhovnik dr. Anton Gregorčič, ki je zastopal to stranko tudi v goriškem deželnem zboru in v dunajskem državnem zboru. Ta stranka je bila nekako sestavni del kranjske dr. Šušteršičeve in dr. Krekove „Vse-slovenske ljudske stranke“. Slovenski socialisti na Goriškem so bili politično in sindikalno organizirani skupno z italijanskimi delavci in jih je politično zastopal zlasti pokojni dr. Anton Dermota („masarykovec“), pozneje pa tudi dr. Henrik Tuma, Josip Petejan in ostali. V Trstu in v okolici so stali na čelu slovenske narodne stranke predvsem slovenski odvetniki, n. pr. dr. Otokar Ribař, sedanji senator v Belgradu, dr. Gustav Gregorin, dr. Edvard Slavik, dr. Josip Vilfan, dr. Ivan M. Čok. Zadnje čase pred vojno se je hotela v Trstu samostojno uveljaviti tudi klerikalna stranka in je zlasti v tej smeri delal kaplan Anton Čok. Bila je v stalnem boju z ostalim narodnim vodstvom, ki je imelo svoj sedež v bivšem „Narodnem domu“ v Trstu, ter je uživala podporo kranjske klerikalne stranke. Hrvate v Istri, ki so nastopali skupno s slovenskim narodnim vodstvom, so zastopali poznejši zagrebški ban dr. Matko Laginja, profesor Spinčić in dr. Trinajstić. Ti možje so bili zgolj narodnjaki in čeprav je bila v njihovem taboru skoro vsa istrska hrvatska duhovščina, niso hoteli nič vedeti o ekstremnem kle-

rikalizmu, kakor se je uveljavil na Kranjskem in kasneje tudi na spodnjem Štajerskem.

Slovensko delavsko socijalistično stranko v Trstu so vodili predvsem delavci, tako n. pr. Josip Kopač, Ivan Regent, Rudolf Golouh, Vinko Kermolj, France Milost, brata Anton in Franc Jernejčič, uradnik August Gaspari in odvetnik dr. Josip Ferfolja, ki se je kot bivši Masarykov učenec pečal zlasti z delavsko kulturno organizacijo. Ta kulturna organizacija, ki je delovala pod imenom „Ljudski oder“, je bila zelo agilna in je prirejala v tržaškem delavskem domu pogosto predavanja, ki so bila skoro vsa dobro obiskana. Med vojno pa se je skoro vse slovensko kulturno življenje osredotočilo v tem društvu. Tudi iz Ljubljane so hodili često predavat v Trst razni kulturni delavci, n. pr. Ivan Cankar, dr. A. Dermota, dr. Pavel Groselj, prof. dr. Zalokar, pisec tega članka in še mnogi drugi.

Starejša tržaška slovenska inteligenca je bila po večini nasprotna slovenskim socijalistom in njihovim prizadevanjem, le nekaj mlajših ljudi izmed inteligence je z njimi simpatiziralo. Teh je bilo vedno več in tik pred vojno je prišel v nasprotje z vodstvom narodne stranke celo del slovenskega učiteljstva. Med dobrimi so bili to najboljši, skoro sami vidni kulturni delavci, n. pr. Josip Pahor, Josip Hreščak, Janko Samec, Josip Ribičič, prof. dr. Lado Čermelj, Pavla Hočevarjeva itd. Med vojno je bila politična orijentacija narodnjakov precej nejasna. Narodna stranka je bila namreč na strani centralnih velesil, kar je razumljivo po njihovem predvojnem nastopu proti italijanskim nacijonalistom. Spočetka so mislili, da je prišel njihov čas, ker so verovali v zmago Avstrije. Vendar pa jih je pri tem močno motila carska Rusija, v kateri so gledali zaščitnico zapadnih Slovanov. To naziranje je dohitelo veliko razočaranje, ko je l. 1915. stopila v vojno kraljevina Italija in je javnost zvedela za takozvani „londonski pakt“, ki je priznaval velik del slovensko-hrvatskega primorskega ozemlja Italiji. Ta pakt je sopodpisal tudi zunanji minister Sazonov v imenu carske Rusije. Ta negotovost je trajala vse do majske deklaracije v letu 1917. Mlajša slovenska inteligenca pa se je opredelila brez ozira na svetovno naziranje za antanto, o kateri je bila prepričana, da je njen vojni cilj osvoboditev malih narodov, torej tudi Slovencev izpod tujega političnega in gospodarskega jarma. Od starejše tržaške slovenske inteligence je edini dr. Gustav Gregorin odpotoval tajno v inozemstvo, kjer je v antantinih deželah in v okviru jugoslovanske propagande zastopal tržaške Slovence. Ta njegova odločitev je bila za takratne razmere zelo pogumno dejanje. Vendar je ostal brez zvez s svojimi bivšimi političnimi tovariši iz Trsta, ki niso niti poskušali vzdrževati ž njim stalnih stikov. Narodne voditelje je našel konec vojne močno nepoučene o novem mednarodnem položaju, prav tako kakor mnoge italijanske socijalistične voditelje v Trstu, ki so

ostali do zadnjega avstrijsko orijentirani, n. pr. oba brata Pittonija, ki sta uživala med tržaškim delavstvom neomejeno zaupanje.

Tudi med slovenskimi socijalisti v Primorju politična orientacija ni bila enotna. Že pred vojno ni bilo med njimi prave enotnosti v pogledu avstrijskih narodno-političnih vprašanj. Njihovo politično vodstvo je imelo zadnja predvojna leta svoj sedež v Ljubljani, kjer je izhajal tudi edini njihov dnevnik „Zarja“, poleg mnogih glasil delavskih strokovnih organizacij. V Ljubljani in na Kranjskem je bilo meščanstvo pretežno liberalno. Kmečko ljudstvo pa skoro izključno organizirano v klerikalni stranki. Tudi precejšnji del delavstva je bil organiziran kot posebni sestavni del klerikalne stranke, zlasti na podeželju. Velike industrije v Ljubljani in na Kranjskem ni bilo in zato je bilo tudi socijalistično delavsko gibanje tu zelo majhno, čeprav na znotraj razmeroma dobro organizirano, zlasti po gospodarskih zadrugah, ki jih je vodil agilni Anton Kristan. Na Vidov dan leta 1914. se je vršil v Ljubljani kongres slovenske socijalistične stranke. Ozek delokrog, ki je obdajal centralno ljubljansko delavsko politično vodstvo, je izzval krizo. Zlasti delegati primorskih delavskih organizacij so tožili, da Ljubljana s svojim malomeščanstvom ni primerna za sedež delavskega političnega vodstva. Zahtevali so, da se premesti v Trst, kjer živi najmočnejša in tudi najbojevitejša slovenska socijalistična organizacija. V Trstu, so trdili, se je namreč slovensko socijalistično delavstvo moralo bojevati proti dvema močnima nasprotnikoma: Proti zvezanemu italijansko-slovenskemu kapitalizmu na eni, na drugi strani pa proti konservativnosti slovenskega narodnjaštva. Na kongresu so se pojavila tudi osebna trenja, naperjena zlasti proti glavnemu uredniku „Zarje“ Etbinu Kristanu, ki se je spričo takega položaja odločil, odpotovati v Zedinjene države ameriške, kamor so ga slovenski izseljenci že dolgo vabili. V teku ljubljanskega zborovanja je dospela vest o umoru avstrijskega prestolonaslednika Ferdinanda v Sarajevu. Nihče na kongresu ni mislil, da bo ta dogodek izzval tako velike posledice, kakor jih je. Zato je bil sprejet sklep o preselitvi vodstva slovenske socijalistične stranke v Trst, kjer je bilo takoj obsojeno na politično smrt.

Pri tej priliki naj se dotaknem še razmerja, ki je vladalo med italijanskim in slovenskim socijalističnim gibanjem pred vojno. Zlasti starejši člani stranke so bili vzgojeni politično internacionalno. Glavna stvar jim je bila socialna in gospodarska emancipacija delavstva. Za narodne boje, ki so bili izzvani zaradi tujih hegemonij, niso imeli smisla in so gledali na nje kot na nepotrebno zlo, ki ga takozvani „narodnjaki“ samo izrabljajo v svojo osebno in družabno korist. V svojem stremljenju, da slovensko delavstvo organizirajo v razredno zavednem pokretu, so se zelo tesno družili z italijanskimi socijalisti in so morali često požreti marsikatero zapostav-

ljanje, kar se tiče narodne enakopravnosti. Narodno mlačnost starejše generacije slovenskih socializmov so voditelji italijanskih socializmov časih tudi za sebe izrabljali hoté, pa tudi nehoté. Tudi med njimi sta bili namreč dve struji: Eno je vodil poslanec in gospodarski organizator tržaškega delavstva Valentin Pittoni, drugo pa dr. Edmund Puecher. Pittoni je bil pošten človek in socializmov starega avstrijskega kova, ki se ni strašil javno priznavati Slovencev in enake narodne pravice za nje ter za Italijane. Dr. Puecher pa je bil bolj nacionalist kakor socializmov in je stremel za asimilacijo Slovencev v tržaškem italijanstvu. Razlika med obema strujama je dobila konkretni izraz zlasti ob koncu vojne, ko je Avstrija propadla. Pittoni in njegovi somišljeniki so propagirali ustanovitev samostojne republike na Primorskem, zlasti pa samostojnost Trsta kot mednarodne luke. Dr. Puecher pa je bil takoj zato, da se vse Primorje priključi kraljevini Italiji.

Mlajši slovenski socializmovi so že pred vojno v strankinih organizacijah, pa tudi javno v socialističnih časopisih in revijah, poudarjali potrebo rešitve narodnostnega vprašanja, zlasti v Primorju. Proglasili so načelo, da mora biti slovenski socializmov še boljši narodnjak kot oni, ki so pripadniki narodne stranke in tisti, ki jo vodijo. Socialistična omladina, ki se je organizirala med vojno v Ljubljani, je našla kmalu svoje pripadnike tudi v Trstu, kjer sta bila njena vidna predstavnika zlasti odvetnik dr. Josip Ferfolja in Rudolf Golouh. Misel jugoslovanskega državnega združenja je bila v Trstu že starejša kot znana ljubljanska „tivolska resolucija“ iz l. 1909. Zaradi avstrijskih razmer je bila namreč takoj od začetka ustanovitve narodnostnih socialističnih strank v Avstriji, slovenska socialistična stranka prisiljena raztegniti svoj delokrog tudi na Dalmacijo, ki sama záse radi šibkosti delavskega pokreta v teh krajih ni mogla obstojati. Ravno tako je pripadla v njeno delovno področje tudi vsa Istra. Z ozirom nato se stranka ni mogla imenovati „slovenska“ in je zato prevzela za tiste čase in razmere novo imenovanje, t. j. „jugoslovanska“. Spominjam se še dobro sledečega dogodka: V Trst je večkrat prihajal na povabilo italijanskih socializmov iz kraljevine Italije profesor in poslanec Enrico Ferri. Bil je izvrsten predavatelj in retorik. Njegova predavanja so se vršila navadno v gledališču, ki je bilo vsakokrat nabito polno. Za ves Trst je bilo vsako predavanje tega moža pravi dogodek. Neki večer smo ga po predavanju spremili v „Delavski dom“ in tam se je mož zagledal v naš napis na nekih vratih: „Jugoslovanska socialistična stranka“. Dejal je: To je ime naroda, ki šele nastaja in s katerim bomo imeli mi, Italijani, še dosti opravka. Če bomo takrat odločevali mi, socializmovi, se bomo lahko sporazumeli.“

Ob koncu vojne so bili torej v Trstu tudi slovenski socializmovi razdeljeni v dva tabora. Starejši so sledili Pittoniju, ki je zahteval neodvisno tržaško republiko, z njim je bil enakega mnenja tudi dr. Henrik Tuma iz

Gorice, ki se je med tem preselil v Trst. Mlajša generacija pa je hotela imeti Trst in Goriško ter Istro za Jugoslavijo in se je znašla slednjič na isti liniji z voditelji narodne stranke, v slovenskem „Narodnem svetu“. Italijanska okupacija Trsta in Primorja ni zadovoljila ne italijanskega, ne slovenskega delavstva, pokopala je vse načrte in aspiracije ter dala prav samo dr. Puecherju in njegovim somišljenikom.

V Trstu se je osnovala podružnica ljubljanskega „Narodnega sveta“ še pred polomom Avstro-Ogrske, kot posledica propagande za majsko deklaracijo. V tej podružnici Narodnega sveta so bili zastopani spočetka sami pripadniki in voditelji političnega društva „Edinost“. Ko je po zlomu avstro-ogrške armade dobil 30. oktobra takratni tržaški cesarski namestnik od svoje centralne vlade na Dunaju ukaz, da zapusti Trst, mestno upravo pa izroči legalno ustanovljeni tržaški vladi, je nastala v mestu velika zmešnjava. Tržaško prebivalstvo je bilo povsem izčrpano, zlasti je trpelo pomanjkanje živeža. Zbirale so se razne tolpe, ki so mislile, da je prišel čas, ko lahko same zadovolje svoje potrebe. Zlom je prišel za vse nenadoma. Na poziv odhajajočega cesarskega namestnika se je na naglo roko organiziral „Odbor za javni blagor“, ki bi imel prevzeti vse vladne posle. Ta odbor je bil sestavljen iz samih Italijanov in je štel 24 oseb, katerih polovica je pripadala italijanski nacionalni stranki, druga polovica pa italijanskim socialistom. Šele na zahtevo so kasneje kooptirali še štiri Slovence, in sicer dva narodnjaka in dva socialista. Ta odbor je zadnjega oktobra prevzel vso javno upravo, slovenski tržaški „Narodni svet“, ki mu je predsedoval dr. Otokar Rybař pa je v imenu „Narodnega Vijeća“ v Zagrebu prevzel avstro-ogrski vojni mornarici pripadajoče nepremičnine, ladje in mornarje. „Narodni svet“ v Trstu je osnoval tudi posebno „narodno stražo“, ravno tako „Odbor za javni blagor“. Vendar vse te straže niso imele moči vzdržati red. Ko so prišle v Trst prve slovenske čete s fronte, so se nekateri odelki postavili v službo „Narodnega sveta“, pa tudi to ni zadoščalo. Na trgu pred „Narodnim domom“ je prišlo celo do streljanja. Ko je bivša avstrijska oblast zapustila Trst, ni poskrbela niti za aprovizacijo niti za vzdrževanje redu. Oba, „Odbor za javni blagor“ kakor tudi „Narodni svet“ nista našla nobenega izhoda. Zato so sklenili v „Odboru za javni blagor“ poslati posebno odposlanstvo na sedež italijanskega vojnege brodovja v Benetke in tam zaprositi antanto za varnost in pomoč glede prehrane prebivalstva. Novi posestnik vojnih ladij, krajevni „Narodni svet“ je v prisotnosti zastopnikov vojne mornarice, jugoslovanskega vojaštva in češkoslovaške garde, ki se je tam organizirala, sklenil dati na razpolago avstroogrsko torpedovko št. 3 pod sledečimi pogoji:

1. S torpedovko naj gredó trije delegati odbora za javni blagor, in sicer en pripadnik italijanske nacionalne stranke, en pripadnik italijanske socialistične stranke in en pripadnik „Narodnega sveta“ v Trstu.

2.) Ž njim naj gre še en član Narodnega sveta kot zastopnik „Narodnega Vijeća“ v Zagrebu, ki se smatra za lastnika broda.

3.) Delegacija mora prositi pomoč samo od antante in ne od kraljevine Italije. Odbor za javni blagor mora dati svojemu delegatu tudi takšen pismen mandat.

4.) V tej delegaciji bo zastopal slovenski „Narodni svet“ v Trstu dr. Josip Ferfolja, ki je bil obenem član odbora za javni blagor, nadalje zastopnik „Narodnega Vijeća“ v Zagrebu dr. Lj. Tomašić, poveljstvo broda pa se je izročilo pomorskemu kapetanu P. P. Vučetiću. Te pogoje je izročil Odboru za javni blagor Rudolf Golouh in bili so sprejeti. Italijanska nacionalna stranka je v delegacijo poslala svojega člana Marca Samajo, italijanski socijalisti pa Alfreda Callinija. Tej tročlanski delegaciji je odbor za javni blagor izročil sledeči pismeni mandat: „Odbor za javni blagor v Trstu pošilja s torpedovko, ki mu jo je dal na razpolago Jugoslovanski narodni odbor, tri svoje delegate in to meščana Marca Samajo, Alfreda Callinija in Josipa Ferfoljo, da zaprosijo od antante takojšnjo pomoč za mesto Trst, ki mu preti velika nevarnost.“ Ta mandat sta podpisala predsednik Valerio in podpredsednik dr. Puecher. Od krajevnega „Narodnega sveta“ pa ga je sopodpisal še Rudolf Golouh. Delegacija se je ukrčala že zadnjega oktobra 1918 na torpedovko št. 3 in odposlala sledeči brezžični telegram:

„Poveljništvu antantnega brodovja v Benetkah! Odbor za javni blagor v Trstu namerava z ozirom na zelo težavni položaj v mestu poslati v petek, 1. novembra torpedovko jugoslovenskega Narodnega sveta, da se dogovori z antantinim brodovjem. Prosimo pridite nam nasproti do Caorle. Odbor za javni blagor v Trstu. Odgovorite, pričakujemo odgovora. Ker imamo samo enega telegrafista, prosimo odgovora do devetih zvečer.“ Italijanska pomorska komanda je odgovorila sledeče: „Zelo dobro, zelo dobro, dobro, dobro.“ Ob devetih zvečer pa je prišel odgovor: „Odboru za javni blagor v Trstu. Dobro, jutri zjutraj od devete ure dalje. Vrhovni poveljnik v Benetkah.“

Ob peti uri zjutraj dne 1. novembra je odplula torpedovka št. 3 iz Trsta, okoli sedme ure je bila na višini Gradeža Čeprav je plula pod belo in jugoslovansko zastavo, sta v Gradežu bila izstreljena proti njej dva topovska strela, ki pa nista zadela. Okoli devete ure se je torpedovka bližala kraju sestanka. V daljavi so se pokazali italijanski aeroplani. Med njimi in torpedovko so bili izmenjani pozdravi. Malo za tem so se pokazale italijanske torpedovke, ki so odvedle torpedovko št. 3 proti Benetkam. Pred mestnim zalivom se je torpedovka morala ustaviti in ob pol eni popoldne so bili delegati z zavezanimi očmi odvedeni v Benetke. Tam so se razgovarjali z admiralom Petrom Merzolom. O tem svojem pogovoru so delegati podali „Odboru za javni blagor v Trstu“ uradno poročilo. Poročilo je bilo

sestavljeno v italijanskem jeziku in se v slovenskem prevodu glasi nekako takole:

„Poročilo odposlancev „Odbora za javni blagor v Trstu“ o uspehu njihovega parlamentarnega poslanstva. — Odposlanci so odpluli po nalogu imenovanega odbora na torpedovki št. 3, last jugoslovanskega „Narodnega sveta“ v Trstu, v petek dne 1. novembra 1918 ob peti uri zjutraj v smeri proti Benetkam z namenom, da zaprosijo antanto, naj zasede mesto in preskrbi prebivalstvo z živili. Tja so dospeli okoli poldneva in so bili takoj sprejeti od mestnega poveljstva v Benetkah, admirala Petra Merzola.

Legitimirali so se s pooblastilom „Odbora za javni blagor v Trstu“ in obrazložili namen svojega parlamentarnega poslanstva, kakor sledi:

Odposlanec gospod Marco Samaja (italijanski nacijonalist) je obširno popisal žalostne in zelo težavne razmere, v katerih se je znašlo mesto Trst. Avstrijske oblasti so Trst zapustile, izročivši vso oblast „Odboru za javni blagor“, v katerem so zastopane vse tržaške politične stranke, italijanske in slovenske. Pred svojim odhodom avstrijske oblasti niso nič poskrbele za aprovizacijo prebivalstva in je mesto ostalo brez vsakega živeža. Tudi niso poskrbele za organizacijo varnostne službe glede vzdrževanja redu in osebne in gospodarske varnosti meščanstva, ki je sedaj na milost in nemilost izročeno tolпам in soldateski, ki je brez vsake discipline. Tatvine, ropi, požigi in uboji se neprestano vrše, situacija je vedno slabša. „Odbor za javni blagor“ je sicer organiziral lastno varnostno službo iz občinskih stražnikov, prostovoljcev in malega števila zanesljivih slovanskih vojakov, toda ti ne zmorejo vseh nalog. Skratka, mesto je obsojeno na lakoto in popolno propast, če ne pride pomoč takoj. — Zaradi tega je prišel v Benetke, da obvesti o položaju svoje brate in zaprosi v imenu italijanske narodne zveze v Trstu: Italija naj okupira Trst in ga preskrbi z živežem!

Odposlanec Alfred Callini (italijanski socialista) izpopolnjuje popis sedanjih žalostnih razmer v mestu, ki jih je obrazložil že predgovornik. Predlaga takojšnjo in neodložljivo pomoč Trstu in naproša v smislu svoje lastne misije antanto za intervencijo, ali pa vsaj Italijo v sporazumu z njo. Posebno podčrtava zelo žalostne razmere, v katerih živijo delavci, ki sta jih beda in pomanjkanje radi dolge vojne najbolj prizadela. Zahteva torej takojšnjo intervencijo v navedenem smislu.

Odposlanec dr. Josip Ferfolja (slovenski socialista) se pridružuje obrazloženemu popisu razmer in zahtevam ostalih dveh odposlancev, kolikor se tičejo sedanjih potreb Trsta in takojšnje pomoči glede živeža in zdravil. V političnem pogledu in glede okupacije Trsta pa se v svojstvu delegata „Odbora za javno varnost“ sklicuje na svoj pismeni mandat in omejeno pooblastilo ter prosi za intervencijo antanto in ne samó

Italijo, kakor je to storil gospod Samaja. Kot zastopnik jugoslovanskega „Narodnega sveta“, ki misli, da se morajo politična in državopravna vprašanja jadranskih pokrajin glede spornih zadev med Italijo in Jugoslavijo rešiti šele na mirovni konferenci, pa ne more soglašati z začasno okupacijo Trsta po Italiji, izvzemši v primeru, da dobi Italija za to nalogo od antante.

Mestni poveljnik je vzel te izjave na znanje in se je po gostoljubni postrežbi poslovil od njih ter obljubil, dati odgovor naslednjega dne.

Naslednje jutro, 2. novembra 1918, je poslal mestni poveljnik na krov parlamentarne torpedovke svojega pobočnika in sporočil odposlancem, da so bile njihove zahteve sporočene pristojnim vladam. Še tisto dopoldne so prejeli odposlanci pismeni odgovor od najvišjega italijanskega poveljstva, ki ga je podpisal načelnik italijanskega generalnega štaba, general A. Diaz. Glasil se je: „Pošljem Trstu takojšnjo pomoč“.

Dne 3. novembra 1918 ob sedmi uri zjutraj so se odposlanci na krovu svoje torpedovke vrnili v Trst.

Spisano in podpisano na krovu torpedovke št. 3 dne 3. novembra 1918. Marco Samaja s. r., Alfredo Callini s. r., dr. Josip Ferfolja s. r.“

Ob priliki, ko je adjutant admirala Merzola prinesel odposlancem odgovor generala Diaza, je častništvo torpedovke št. 3 označilo na adjutantovo zahtevo morsko pot od Tagliamenta do Trsta ter je o tem zapisalo sledečo izjavo: „Poveljstvo jugoslovanske torpedovke daje izjavo, ki jo častniki jugoslovanske torpedovke št. 3 potrjujejo s svojo pošteno besedo, da so dne 2. novembra 1918 ob enajsti uri dopoldne pismeno označili in istočasno na hidrografski karti pokazali pot, ki je prosta min od Tagliamenta do Trsta in na kateri morajo voziti antantne bojne ladje iz Benetk v Trst.

Opis poti je bil izročen ravno tistemu častniku, ki je odposlancem na naši torpedovki izročil odgovor generala Diaza.

Trst, 6. novembra 1918. Poveljnik kapt. Petar Pavle Vučetić s. r. I. častnik kapt. D. Gebauer s. r., II. častnik Antun Račić s. r.“

Zastopnik lastnika broda „Narodnega Vijeća“ dr. Ljubomir Tomašić je poslal iz Benetk po mestnem poveljniku admiralu Merzolu „Jugoslovanskemu narodnemu odboru“ v Parizu dve brzojavki, prvo ob prihodu torpedovke, drugo pa ob odhodu iz Benetk, sledeče vsebine, in sicer v italijanskem jeziku. Prva brzojavka se je glasila: „Jugoslovanskemu narodnemu odboru v Parizu. Mornariški oddelek avstro-ogrškega vojnega ministrstva, prisljen radi okoliščin, je izročil Jugoslovanskemu narodnemu svetu v izključno posest vojno mornarico in obrežne utrdbe. Ladje so razobesile jugoslovansko trobojnico. Odvezani od svoje stare prisege so častniki in mornarji prisegli na to Jugoslaviji. Nemce, Ogre in Italijane so odslovili. Avstrijsko-italijanska fronta je prebita, mase zapuščajo svoja mesta brez

discipline. Oblast Trsta se nahaja v rokah „Odbora za javni blagor“, ki je sestavljen iz Italijanov in Slovanov. Mesto je zelo ogroženo. Zato je „Jugoslovanski narodni svet“ dal imenovanemu odboru na razpolago torpedovko št. 5 za Benetke, da bi se tu zahtevali okupacija in aprovizacija mesta od antante. Torpedovko št. 5 spremlja podpisani član Jugoslovanskega narodnega sveta v Trstu. Dr. Ljubomir Tomašič.“

Druga brzobjavka pa je imela to-le besedilo: „Jugoslovanskemu narodnemu odboru v Parizu. Glede na prejšnjo brzobjavko poročam še, da so bili odposlanci „Odbora za javni blagor“ iz Trsta sprejeti v petek od mestnega poveljstva v Benetkah. Včeraj, v soboto, so dobili od najvišjega italijanskega poveljništva odgovor: „Pošljem Trstu takojšnjo pomoč. Diaz.“ Danes, v nedeljo, se vračamo v Trst. Za tržaški odbor Jugoslovanskega narodnega sveta: Dr. Ljubomir Tomašič“.

Odposlanci so odpluli iz Benetk v nedeljo 3. novembra 1918 ob sedmi uri zjutraj in so dospeli tja ob drugi uri popoldne istega dne. „Odboru za narodni blagor“ so takoj poročali o svojem potu in mu izročili pismeni odgovor generala Diaza.

Kakšni dve uri kasneje so prispele tudi že italijanske torpedovke v tržaško luko pod poveljstvom generalnega poročnika Carla Petitti di Roreta, ki je izjavil, da prihaja v Trst kot osvajalec radi okupacije.

Zvečer je imel „Odbor za javni blagor“ svojo zadnjo sejo, na kateri je bilo prebrano uradno poročilo odposlancev. Predsednik odbora Valerio je izjavil, da je na odredbo generala Petitti di Roreta „Odbor za javni blagor“ v Trstu razpuščen.

Odposlanci „Odbora za javni blagor“ v Trstu so imeli torej vezan mandat v tem smislu, da privedejo v Trst zaradi javnega redu in aprovizacije prebivalstva antantine čete. Med tremi odposlanci pa je bil pripadnik italijanske narodne stranke Marco Samaja za to, da izvrši okupacijo samo italijanska armada, čeprav se je njegov mandat glasil določno in bil omejen. Ostala dva odposlanca sta podala svoji izjavi v okviru svojih mandatov, kakor jih je bil odobril „Odbor za javni blagor“ v Trstu.

Iz dnevnika

Podoba mladega komedijanta

Filip Kalan.

6.

Domneva, da so se kdaj razpletali kakršnikoli globlji skupni odnosi med Debevцем in Stupico, je na videz tako nepomembna, tako površna, tako prenagljena, da sem jo sprva odločno odklanjal, čeprav se mi je zmerom povračala, kadarkoli sem si skušal razložiti nekatere odločilne